

Suomi – suljettu tarina?

PERTTI JOENNIEMI

Miten Suomen kansallinen identiteettiprojekti muuttuu? Ei juuri mitenkään, vastaavat Vilho Harle ja Sami Moisio. Haasteita toki esiintyy, mutta jatkuvuus on tärkeämpää kuin muutos. Harlen ja Moisioin mukaan on olemassa tietty suomalaisten ja venäläisten selvärajaisen erottelun varaan rakentuva kansallinen perustarina. Siinä Venäjä ja venäläiset nousevat esiin negatiivisena toisena, ajoittain jopa ”vihollisena” (Harle ja Moisio 2002, 161). Suomi näyttäytyy tekijäparille varsin suljettuna merkkien järjestelmänä ja tietynlaisena syväkoodina, jonka perimmäinen olemus on ja pysyy.

Muutospaineiden vähättely on joskus hieman väkinäistä, kuten tekijöiden kommentoimissa kirjailija Ilkka Remeksen parin uusimman kirjan menestystä. Kirjassaan *Ruttokellot* (2000) kirjailija on ”sisäistänyt artikkelissa kuvatun [Harlen ja Moisioin hahmotteleman] kansallisen identiteettiprojektin lähes viimeistä piirtoa myöten” (Harle ja Moisio 2002, 165). Juuri tämä on kirjoittajakaksikon mielestä tehnyt Remeksen romaanit Suomessa hyvin suosituiksi.

Remeksen *Uhrilennossa* (2001) ”kansallisen identiteettiprojektin kielioppi” kuitenkin olennaisesti muuttuu. Siinä suomalainen sankari auttaa serbinationalisteja ja konnan rooli jää amerikkalaisille liittovaltion poliiseille sekä turvallisuuspalvelun agenteille. Kumma kyllä, kansallisen perustarinan uhmaaminen ei näytä vaikuttaneen kirjailijan suosioon ja myyntilukuihin. Kirjaa on myyty – kuten Harle ja Moisio toteavat – jopa poikkeuksellisen hyvin. Selitys löytyy kirjoittajaparin tarjoa-

mien kommenttien mukaan siitä, että Remeksellä on (kansallisen identiteettiprojektin kieliopin hallinnan ohella) myös kyky ”kirjoittaa aidosti laadukasta viihdekirjallisuutta”. Aikaisempaan asemaan kansakunnan perustekstien tulkkinä on hyvä nojata: ”Suosituksi päässyt kirjailija myy aina hyvin, ja läpimurron jälkeen on varaa kokeiluunkin”. Harle ja Moisio selventävät vielä ruusleivän ja huikopalojen välistä eroa toteamalla, että ”Remes tuskin malttaa olla palaamatta vahvuusalueelleen kansallisen identiteettipoliitiikan kielioppiin” (Harle ja Moisio 2002, 168).

Myös Antti Tuurin identiteettipoliittisesti painottuneelle teokselle *Neljännän valtakunnan vieraana* (1995) heitetään kevyet mullat. Se luokitellaan lähinnä materialististen arvojen palvonnan humanistiseksi kritiikiksi. Kirjan erilaiset EU- ja Saksan-vastaisuuteen viittaavat ainekset menevät ”kirjailijan kuivan huumorin piikkiin”. Harle ja Moisio myöntävät toki, että joillekin Tuurin viljelemille teemoille saattaa löytyä kannatusta ja kaukupohjaa kansalaismielipiteen piirissä, mutta ne eivät kuitenkaan ole osa ”kansalliseksi identiteettipoliittikaksi sanottavaa virallista identiteettipoliittista totuutta” (Harle ja Moisio 2002, 179).

Harlen ja Moisioin varsin nuiva suhtautuminen mihinkään heidän konstruoimastaan ”kansallisesta identiteettiprojektista” poikkeaviin aineksiin on varsin hämmentävää. Nojaahan heidän teoksensa *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipoliitiikan historia ja geopolitiikka* (Harle ja Moisio 2000) selkeästi konstruktivistiseen lähestymistapaan. Suomea

ei pidetä annettuna tosiasiana, vaan se nähdään poliittisen puhumisen kohteena. Identiteettiprojektiin liittyviä 'totuuksia' pidetään sosiaalisen todellisuuden ilmiönä, inhimillisinä ja poliittisina tuotteina. Identiteetti ei ole Suomenkaan osalta olemassa oleva ja muuttumaton ominaisuus, vaan sosiaalisesti rakentuva tulkinta ja merkitys, he tiivistävät. Itse asiassa tekijät asettavat päämääräkseen perinteisten kahtiajakojen purkamisen ja uuden sisällön hahmottelemisen Suomen identiteetille globalisoituvassa maailmassa (8).

Samalla kirjoittajat kuitenkin ankuroituvat käsitykseen, jonka mukaan maamme kansallinen identiteettiprojekti on olennaisilta osiltaan annettu. Se on heidän mukaansa edelleen "erotteleva, vastakohtia ja rajoja rakenteleva, Eurooppaa kahtiajakava projekti, vaikka nyt tarvittaisiin jotakin kokonaan muuta, rajojen purkamista ja kykyä yhteistyöhön"(17). Dualistinen katsomus tuntuu myös johtavan olettamukseen, jonka mukaan muutosten olisi oltava tuntuja ja tapahduttava melkein päkertaheitolla. John Gerald Ruggien (1993) näkemys siitä, että merkittävät järjestelmämuutokset ovat itse asiassa asteittaisia sekä hiipiviä ja että niiden vaikutus tuntuu vasta pitkällä aikavälillä, ei ilmeisestikään vastaa Harlen ja Moision käsityksiä.

Kirjan kriitikoiden mielestä (Joenniemi 2001; Majander 2001) tekijöiden lähtökohdat ovat liian jäykkiä, eikä Suomi enää muodosta niin kategorisesti eroja ja vastakohtia rakentelevaa projektia kuin kirjoittajapari lähtökohtaisesti olettaa. Suomi ei ole toivottomasti lukkiutunut menneeseen, ja on monia merkkejä pyrkimyksestä purkaa vastakohtia ja pehmentää rajojen erottelevaa vaikutusta. Tämä kritiikki on Harlen ja Moision mielestä kuitenkin perusteetonta – ja jatkokeskustelussa he ovat puolustelleet tiukkaa kantaansa viittaamalla paitsi puheeseen myös "faktoihin"(Harle ja Moision 2002). Ilmassa ei heidän mielestään ole väitettyjä muutoksen merkkejä. Itse asiassa kirjoittajat piirtävät kuvaa varsin muutoskyvyttömästä ja globalisoituvan maailmaan sopimattomasta ja epäonnistumisen partaalla hoipertelevasta Suomesta. Kansallisen identiteettiprojektin muutos on heidän mielestään pysähtynyt "haitallisin seurauksin" (Harle ja Moision 2000, 283).

Näkisin kuitenkin, että päätyminen tällaiseen hälyntyneeseen ja varsin epätoivoiseen asetelmaan heijastaa kirjoittajien omia lähtökohtia pikemminkin kuin Suomi-projektin tilaa ja tulevai-

suutta. Epistemologia ja ontologia eivät heidän tuotannossaan kohtaa. Konstruktivistinen, avoimuutta sekä tulkinnallisuutta korostava lähestymistapa jää kuorrotukseksi, kun samalla ankkuroidutaan käsityksiin Suomesta varsin suljettuna merkkien järjestelmänä ja projektina, jota hallitsee tietty perustarina, syväkoodi tai galtungilaisittain ilmaistuna 'geneologia'. Puheet eivät heidän ontologisesti varsin annettuun Suomeensa pure.

Harlen aikaisemmassa tuotannossa korostuu dualististen vastakohtaisuuksien merkitys sosiaalisen järjestyksen ja yhteisön perustana. Yhteisöllinen elämä vaatii erottelua ystävän ja vihollisen välillä. Vihollisella (ja vihollisen määrittämisellä Carl Schmittin mukaan) on konstitutiivinen merkitys. Ilman vihollista ja kykyä määrittää vihollinen ei ole suvereenisuutta ja asemaa kansainvälisen politiikan subjektina. Sekä Harlen *Hyvä, paha, ystävä, vihollinen* (1991) että *The Enemy of Thousand Faces* (2000) nojaavat tällaiseen ajatteluun. Edellisen teoksen loppukappaleessa Harle toki toteaa, ettei hyvän ja pahan vastakohtaisuus muodosta mitään rautaista luonnonlakia vaan on kokonaan ihmisen itsensä luoman käsitemaailman tulosta. Samalla teosta vaivaa kuitenkin syvä pessimismi: "Käytännössä vapautuminen hyvän ja pahan traditioista ei kovin lupaavalta näytä" (Harle 1991, 177).

Missä on Suomi? heijastelee samaa asetelmaa. Suomi viholliskuvineen heijastaa oletettua peruskoodia, jonka juuret Harle on aikaisemmassa tuotannossaan jäljittänyt aina Raamatun kertomusten alkuhämäriin. Menneisyyden taakka painaa, eikä tietä vihollisuuden ulottumattomiin ole näköpiirissä. Kirjoilla on rakenteellisesti samankaltaiset lopuluvut: vihollisuudesta ja viholliskuvista pitäisi päästä irti, mutta hyvän ja pahan kahle ei niin vain irtoa. Viisastenkiveä ei tahdo löytyä ja "yleisinhimillisistä ja yhteisistä arvoista puhuminen on kaudista, mutta myös valheellista" (Harle 1991, 183). Tätä taustaa vasten on hyvin ymmärrettävissä, että Harle ja Moision suhtautuvat skeptisesti myös niihin heidän kirjansa kritiikoinnin yhteydessä esitettyihin ajatuksiin, jonka mukaan Suomi on jo hyvää vauhtia matkalla kohti identiteettiprojektin uudistumista. 'Peruskoodi' ja 'syvärakenne' eivät heistä ole noin vain murrettavissa: Suomi tarvitsee 'vihollisen' ja Venäjä on ainoa näköpiirissä oleva toimija täyttämään kyseisen tarpeen.

Ilmassa on kuitenkin pientä epäröintiä. Vaikka havaittavissa ei olekaan merkkejä uudesta kansal-

lisesta identiteettiprojektista – ”näin vanha kansallinen identiteetti projekti jatkaa ainakin toistaiseksi voittokulkuaan” (Harle ja Moisio 2002, 180) – ollaan samalla kuitenkin aikaisempaakin voimakkaampien haasteiden edessä Yhdysvalloissa tehtyjen terrori-iskujen ja syyskuun 11. päivän jälkeen. Harle ja Moisio nostavat erityisesti esiin kenraali Hägglundin tammikuussa 2002 antaman lausunnon, jonka mukaan Venäjä on nykyisissä asetelmissa osa länttä ja toteavat, että ”näin ei ole Suomessa ainakaan kovin usein sanottu” (Harle ja Moisio 2002, 180). Rajan murtajiin luetaan myös Max Jakobson sekä Christer Pursiainen, joista edellinen on todennut Suomen turvallisuuden olevan aikaisempaa varmemmalla pohjalla Venäjän osallistuksessa terrorismin vastaiseen rintamaan ja jälkimmäinen painottanut Venäjän kanssa tehtävän kriisihallintayhteistyön merkitystä. Uusi tilanne on Harlen ja Moision mielestä vahvasti haastamassa kansallisen identiteetti projektin jatkuvuutta.

Kirjoittajien loppukommentit ovat kuitenkin pessimistisiä: ”Eri asia sitten on, miten pysyväksi tämä uusi asetelma muodostuu”, sillä edelleen on helppo löytää kansallisen identiteetti projektin hengessä hahmottuvia epäilyjä Venäjän politiikan jatkuvuudesta tai jopa muutosten luonteesta (Harle ja Moisio 2002, 181). Harle ja Moisio kuuluvat itse perusepäilijöihin, sillä heidän lähtökohtansa ovat niiden näennäisestä avoimuudesta huolimatta ankuroitu varsin perinteisiin, voimapolitiikan kauden asetelmiin. Heiltä tuntuu jäävän huomaamatta, ettei muutos nojaudu pelkästään ’hyvän’ integraatiopolitiikan saavutuksiin, vaan myös ’pahalla’ on edelleen olennainen merkitys. Se on poliittista tilaa merkittäväällä tavalla konstituiva tekijä, mutta esiin on nousemassa uudenlainen ’paha’ ja sitä kautta rakentuu myös olennaisesti aikaisemmasta poikkeava poliittinen maisema.

Tarkoitan tällä sitä, ettei Suomi ole kategorisesti irtautumassa viholliskuvista. ’Ryssän’ tilalle on kui-

tenkin astumassa vieläkin myyttisempi ’terroristi’, kaikkialla ja ei-missään piileskelevä hahmo. Uhkakuvat eivät enää ole territoriaalisia ja maantieteellisesti spesifisiä, eikä uusi, hierarkkinen sekä normipohjainen turvallisuusjärjestelmä luo valtioiden välisiä jakoja samalla tavalla kuin aikaisempi, anarkkinen järjestelmä. Oletetaanhan uusien normien olevan yleispäteviä ja tässä mielessä rajattomia. Suomen kannalta on olennaista, että Putinin Venäjä kuuluu uuden järjestelmän keskeisiin ja kantaviin voimiin; Suomi ja Venäjä ovat nyt ’kumppaneita’ eikä Venäjää voi enää luonnehtia ’viholliseksi’. Uudet, ajassa liikkuvat turvallisuustarinat eivät enää eroa vaan yhdistävät, kuten Jakobsonin ja Pursiaisen teksteistä voi päätellä.

Harle ja Moisio eivät kuitenkaan riennä – oman ohjelmajulistuksensa mukaisesti – osallistumaan uuden kansallisen kieliopin laatimiseen. Heidän rakennelmassaan Suomen kansallinen identiteettitarina voi murtua ja korvautua lähinnä vain ’vihollisen’ ja ’pahaa’ poistumisen kautta, ja tällainen muutos tuntuu heistä (jos Harlen aikaisempaa tuotantoon on uskominen) liian optimistiselta. He eivät ota huomioon sitä, että ’paha’ voi myös saada uudet kasvot ja että modernin kauden dualismi ja kahtiajaot voivat tätä kautta olennaisesti muuttua. Siksi viimeaikainen kehitys tulee heille yllätyksenä, ja he joutuvat hieman vastahakoisesti myöntämään, että keskustelussa on ääniä (vaikka ei pitäisi olla), jotka ovat itse asiassa toteuttamassa heidän tavoitteeseen asettamaansa kansallisen identiteetti projektin uudistamista. Suomi ei olekaan suljettu merkkien järjestelmä, vaan muutoksille avoin ja olennaisella tavalla muuttumassa oleva projekti. Monista sattuvista huomioista ja konstruktivistisesta lähestymistavasta huolimatta Missä on Suomi -teoksen kirjoittajat ovat asemoineet itsensä niin, että kansallinen identiteettijuna on päässyt porhaltamaan ohi ja heille on jäänyt vain vilkuttajan rooli.

LÄHTEET

- Harle, Vilho. 1991. *Hyvä, paha, ystävä, vihollinen*. Jyväskylä: Rauhankirjallisuuden edistämisseura.
- Harle, Vilho. 2000. *Enemy with Thousand Faces*. Newport, CT: Praeger.
- Harle, Vilho ja Sami Moisio. 2000. *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Harle, Vilho ja Sami Moisio. 2002. Populaarista käytännölliseen geopolitiikkaan. Kansallisen identiteetti projektin

- teoria empirian valossa. *Politiikka* 44:2, 160–182.
- Joenniemi, Pertti, 2001. Suomi miekan ja sapelin välissä. *Ulkopolitiikka* 38:1, 109–111.
- Majander, Mikko. 2001. Irti inhasta idästä. *Kosmopolis* 31:2, 51–61.
- Ruggie, John G. 1993. Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations. *International Organization*, 47:1, 139–174